

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

О. М. Кравець

НЕОМІФОЛОГІЗМ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

Навчальний посібник
для студентів філологічного факультету
і факультету іноземних мов

Харків – 2016

УДК 821.111(73)'06.09
ББК 83.3(7США)6
К 78

Рецензенти:

Г. А. Степанова – доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології та перекладу Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля;
Н. І. Криницька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 24.06.2016 р.)*

Кравець О. М.

К 78 Неоміфологізм в американській літературі ХХ – початку ХХІ століть : навчальний посібник для студентів філологічного факультету і факультету іноземних мов / О. М. Кравець. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 96 с.

ISBN 978-966-285-328-5

Навчальний посібник містить комплекс матеріалів щодо вивчення специфіки неоміфологізму в американській літературі ХХ – початку ХХІ століть. Розглянуто особливості історико-літературної доби означеного періоду, теоретичні аспекти неоміфологізму як загальнолітературного явища, систему його ідентифікуючих параметрів і ознак, а також засобів реалізації і особливостей втілення в художніх творах. Посібник рекомендовано для курсу «Історія зарубіжної літератури ХХ століття».

Для студентів філологічного факультету і факультету іноземних мов.

**УДК 821.111(73)'06.09
ББК 83.3(7США)6**

ISBN 978-966-285-328-5

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016
© Кравець О. М., 2016
© Дончик І. М., макет обкладинки, 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні засади вивчення неоміфологічної літератури.....	7
Тема 1. Поняття міфу й міфотворчості. Літературознавчі підходи до вивчення міфу.....	7
Тема 2. Первісний (архаїчний), масовий (соціальний, політичний, споживацький тощо) та авторський міф («вторинний» міф або «неоміф»): диференціація понять, загальні характеристики та особливості.....	11
Тема 3. Неоміфологізм як вияв культурної ментальності й провідна тенденція в літературі ХХ ст.....	16
Тема 4. Специфіка неоміфологічної картини світу та її відображення в художніх текстах.....	21
Розділ 2. Міфокритичний аналіз тексту.....	25
Тема 1. Аналіз концепцій міфокритичного напрямку.....	25
Тема 2. Термінологічний апарат сучасної міфокритики.....	30
Тема 3. Літературознавчі підходи до вивчення поняття міфомотиву.....	36
Тема 4. Часо-просторові характеристики неоміфологічної структури тексту.....	41
Тема 5. Символіка міфологічного простору в літературному творі.....	45
Тема 6. Комплекс ініціації, його розподіл на етапи та актуалізація в художньому тексті.....	47
Тема 7. Специфіка міфологічного образу та особливості його реалізації в неоміфологічних творах.....	50
Розділ 3. Художнє втілення основних засад неоміфологізму в американській літературі ХХ – поч. ХХІ ст.: принципи аналізу художніх текстів.....	55
Тема 1. Передумови виникнення неоміфологізму в американській літературі.....	55
Тема 2. Форми міфологізації (на матеріалі романістики Дж. Апдайка).....	60
Тема 3. Специфіка художнього функціонування неоміфологічних елементів (на матеріалі літературної спадщини В. Фолкнера).....	66

Тема 4. Актуалізація міфологічного коду у творах афро-американських письменників (на матеріалі романів Т. Моррісон).....	70
Тема 5. Особливості міфотворення в науковій фантастиці й фентезі на матеріалі творчості Урсули Ле Гуїн)...	74
Методологія написання студентської науково-дослідницької роботи..	79
Теми курсових, дипломних і магістерських робіт.....	82
Додаткові матеріали для самостійної роботи (зразок наукової статті за темою «неоміфологізм в американській літературі XX – початку XXI ст.»).....	83
Рекомендована допоміжна література.....	93

ВСТУП

Американська література ХХ – поч. ХХІ ст. постає як складне й полі-векторне явище, на розвиток якого вплинуло чимало факторів: зміни в історичній та суспільно-політичній сферах, розмаїття філософсько-естетичних концепцій і літературних течій, тяжіння до «мульти-транскультуралізму» та глобалізаційних процесів, потужність інформаційного обміну.

Поліетнічний, мультикультурний склад американської цивілізації загострив проблему загальнонаціональної та етнотипової самоідентифікації. Визначення сучасної американської спільноти як «мультикультурного поліглосья» (Т. Денисова), «культурної розмаїтості» (М. Глостанова), «плюриверсуму» (Н. Висоцька), характеризує всі сфери буття нації – культуру, філософію, мистецтво тощо, звідси унікальна «вітражність» американської літератури, збагачена автентичною етнічною специфікою.

Зміна загальних світоглядних настанов на початку ХХ ст., утрата і заперечення традиційних цінностей американського суспільства (історичних, соціальних, національних), наслідки мультикультурних процесів, постійні пошуки власного «коріння» зумовили утвердження нового типу свідомості – неоміфологічного. В американській літературі неоміфологічні тенденції починають домінувати у творчості письменників, які належать до різних літературних напрямів і течій.

У межах курсу «Історія зарубіжної літератури ХХ ст.» передбачено ознайомити студентів з особливостями концепції неоміфологізму як загальнолітературного явища в системі ідентифікуючих параметрів і ознак, а також засобів реалізації і особливостей утілення в художніх творах (розділи 1, 2); окреслити загальні принципи міфопоетичного аналізу творів американських письменників означеного періоду (розділ 3). У цьому розділі вибір авторів (В. Фолкнер, Дж. Апдайк, Т. Моррісон, У. Ле Гуїн), які не є схожими за естетикою світобачення, поетикою, адресатом (від інтелектуального до масового читача), зумовлено необхідністю висвітлення феномену американської літератури, конститутивними рисами якої є «вітражність», різновекторність, різноаспектність.

У посібнику акцентовано увагу на сучасних тенденціях у літературознавстві: розширення спектру науково-методологічних підходів до вивчення художніх творів, залучення інтегративних методологій, що виявляються продуктивними при дослідженні багаторівневих художніх текстів та оприявненні своєрідності авторської концепції твору.

Додаткові матеріали залучено з метою доповнення теоретичних аспектів практичним утіленням міфокритичної методології при аналізі неоміфологічних художніх текстів.

Мета курсу полягає у поглибленні знань студентів із курсу «Історія зарубіжної літератури ХХ ст.» щодо особливостей розвитку американської літератури ХХ – початку ХХІ ст., виявленні специфіки американської

літератури означеного періоду в аспекті неоміфологізму, формуванні теоретичних знань і практичних навичок щодо методології виконання науково-дослідницької роботи, рецепції та інтерпретації художнього тексту, а також у застосуванні методики неоміфологічного аналізу художнього тексту.

Завданням курсу є розширення парадигми теоретичних знань студентів щодо специфіки американської літератури окресленого періоду в аспекті неоміфологізму; формування уявлення про зміст, методологію та етапи виконання студентської науково-дослідницької роботи; вивчення теоретичних засад, методів міфокритики; вироблення навичок самостійної науково-дослідницької роботи, аналізу неоміфологічних конструкцій у художньому тексті; вивчення семантичної вмотивованості міфологічних одиниць, співвідношення в них семантичного і символічного змісту, визначення специфіки неоміфологічної побудови тексту.

У результаті вивчення цього курсу студент повинен

знати: провідні тенденції розвитку американської літератури ХХ – початку ХХІ ст.; чинники формування, особливості становлення й розвитку, основні риси неоміфологізму; теоретичні положення аналізу й дослідження художнього тексту в аспекті неоміфологізму; зміст ключових термінологічних понять міфокритики та сутність сучасних науково-дослідницьких методів; основні способи репрезентації неоміфологічних конструкцій на різних рівнях художнього тексту.

уміти: опрацьовувати науково-теоретичну літературу (конспектування, анування, реферування, використання різних видів карток); виробляти наукову концепцію і план дослідження; аналізувати художні твори сучасної американської літератури неоміфологічного спрямування, оперуючи літературознавчим апаратом та науково-дослідницькими методами міфокритики, виявляти різні способи художньої реалізації міфу у творах письменників, представляти логічну та аргументовану власну позицію щодо досліджуваної проблеми, чітко й послідовно формулювати й обґрунтовувати власні концептуальні висновки, грамотно оформлювати результати проведеної дослідницької роботи у вигляді курсової, дипломної, магістерської роботи.

Посібник містить питання для самоперевірки; теми курсових, дипломних і магістерських робіт до курсу «Історія зарубіжної літератури ХХ ст.»; списки основної і допоміжної рекомендованої літератури (підручники, монографії, дисертації, автореферати, статті), додаткові матеріали для самостійної роботи студентів.

Упродовж навчання застосовуються такі методи: лекції, бесіди, наукової дискусії, презентації, евристичний та дослідницький.

Основним методом та формою контролю є реферування; написання складових частин та чернеткового й остаточного варіантів дослідження; оформлення тексту роботи відповідно до норм студентських науково-дослідницьких робіт.

РОЗДІЛ 3

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД НЕОМІФОЛОГІЗМУ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ – ПОЧ. ХХІ ст.: ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

Тема 1. Передумови виникнення неоміфологізму в американській літературі

Розвиток неоміфологізму в американській літературі ХХ – поч. ХХІ ст. має власну специфіку. Історичними й суспільно-політичними витоками появи американського варіанту неоміфологізму ХХ ст. були: порівняно коротка історія «білої» Америки, що зумовило відносно хитку американську самоідентифікацію; імміграційні процеси, які періодично розхитували її ментальні підвалини; мультикультурність, яка часто не встигала сформуватися в певну цілісність. Поліетнічний, мультикультурний склад американської цивілізації загострив проблему загальнонаціональної та етнічної самоідентифікації. Втрата старих цінностей (історичних, соціальних, національних) також позначилася на ментальності американців і стимулювала появу в ХХ ст. нового, неоміфологічного типу свідомості.

Американська література порівняно із західноєвропейським словесним мистецтвом характеризується відносно нетривалою історією існування, а тому вона не має таких потужних автентичних культурних традицій, зокрема такого багатотисячного фольклорного надбання, як західноєвропейські літератури. Американську літературу не можна визначати як утворення єдиного за своїми спрямуваннями й ціннісними орієнтаціями суб'єкта культури, оскільки вона включає афро-американську, єврейсько-американську, індіансько-американську, азіатсько-американську, «в майбутньому й латиноамериканську» (М. Глостанова) літературну традицію. Відповідно «множинність», «полігlossenня», «розмаїття» розглядаються вітчизняними літературознавцями як корінні американські характеристики (Н. Висоцька, Б. Гіленсон, Т. Денисова, М. Глостанова та ін.).

Багатоетнічний склад американської спільноти сприяв асиміляції різних культурних традицій. Фронтір, його світогляд впливали на формування таких рис американського менталітету і характеру, як індивідуалізм, волелюбність і прагматизм, що позначилося й на літературі. Ідея «громадянської непокорі» Г. Торо як цивілізована форма протестної акції, Емерсонівська теорія «довіри до себе», персоналізм як провідна філософія

сприяли зверненню до індивіда, його внутрішнього світу, психології. Система моральних цінностей американців укорінена в протестантській етиці й пуританській моралі, про що йшлося в працях публіциста і вченого Б. Франкліна: індивідуалізм, етика «особистого успіху», принципи самообмеження та накопичення тощо. Зазначені положення зумовлюють специфіку американського характеру, зокрема у франклінівській «Автобіографії» втілено архетип головного американського літературного героя – «людини, котра сама себе зробила» (“self-made man”).

Менталітет пуритан (перших переселенців з Англії), що ґрунтувався на вірі в богообраність Америки, ілюзії щодо «країни рівних можливостей», у поєднанні з рішучістю, енергією та прагматизмом, сформував духовне підґрунтя «американської мрії». Поняття «американська мрія», «американський шлях» базувалися на впевненості американця в тому, що успіху завжди можна досягти за допомогою особистої працьовитості та демократичних соціальних гарантій, що вплинуло на формування американського менталітету.

Розвиток американського суспільства відбувався під впливом «мрії про успіх», яка була покладена в основу «доктрини американського образу життя» (О. М. Зверев). Дослідник наголошує на ідентичності окремих компонентів структури свідомості послідовників «американського способу життя» і структури міфів. На його думку, масова міфологізація зумовлена потребою подолати, нехай навіть ілюзорно, протиріччя національного буття, гармонізуючи стосунки особистості й суспільства.

Особливості соціально-історичного розвитку країни, зокрема імміграційні процеси, наявність численних етносів зумовили формування етнічної мультикультурності як особливості американської державності. «Мультикультуралізм», «множинність», «мультикультурне поліглосья», що виявляються домінантними характеристиками американської спільноти в ХХ ст., нашаровуються на всі сфери буття нації – культуру, філософію, мистецтво тощо. Звідси походить унікальна «вітражність» американської літератури, що вирізняється автентичним розмаїттям художнього мислення авторів.

Американські письменники прагнули «заявити про себе» та віднайти власну ідентичність у різнокультурному середовищі через звернення до первнів, до автентичної культури, і відповідно до міфологічних структур, щоб відчутти усталеність і цілісність в мультикультурному просторі, зберегти «родову» приналежність і протистояти мерехтливому буттю.

Складні суспільно-політичні процеси в США в ХХ – поч. ХХІ ст. обумовили розвиток і поширення неоміфологізму. Наслідками Першої світової війни (1914–1918 рр.) були, з одного боку, як це не парадоксально, стрімкий економічний розвиток країни в 1920-х рр., що спричинив урбанізацію населення та процвітання середнього класу, зумовив перетворення Америки з фермерської країни на індустріальну та вихід її на позиції лідера світової цивілізації.

З другого боку, війна була поштовхом не тільки для зростання матеріального добробуту американців, а водночас призвела до втрати «пуританських» традицій, усталених моральних канонів американського менталітету. Замість традиційних устремлінь до праці, бережливості й накопичення простежувався масовий потяг молоді до споживацтва, розкутості й свободи.

Війна принесла також розчарування в патріотичних ідеалах, спровокувала світоглядний дисонанс і зміну суспільних ціннісних орієнтирів, породила відчуття трагічності життя, самотності й алієнацію особистості, особливо у творчому середовищі. Зазначені процеси обумовили появу в американській літературі поняття «втраченого покоління» (за Г. Стайн) як соціально-психологічного феномена (після публікації роману Е. Хемінгуей «І сходить сонце» («Фієста»), 1926 р.) і письменників «втраченого покоління»: Дж. Дос Пассос, Ф. С. Фіцджеральд, В. Фолкнер, Е. Хемінгуей та ін. Мотиви трагічності існування, самотності, звернення до внутрішнього світу людини, психології особистості виявляються основними й у творчості європейських письменників після Першої світової війни (А. Барбюс, Т. С. Еліот, Е. М. Ремарк, Р. Олдінгтон).

Економічна криза 1930-х («велика депресія», 1929 р.), Друга світова війна (1939–1945 рр.), «холодна війна» (із середини 1940-х рр.), загострення національних проблем (індіанської, афро-американської, єврейської тощо) і боротьба меншин за соціальні права, нонконформістські й різні визвольні рухи (хіпстерів, бітників, антимілітаристські, екологічні, за емансипацію жінок); потужна хвиля рок-музики, мистецтво оп-арту, поп-арту тощо, виступи проти В'єтнамської війни (1950–1960-ті рр.), природні катастрофи, тероризм породили сумніви в успішності «американського шляху» як поступового соціального розвитку, а також вплинули на складний процес формування американського менталітету і загострили проблеми національної ідентичності.

Історія формування американської нації з представників різних етносів, за визначенням вітчизняних дослідників-американознавців, характеризується певною штучністю. Слушну концепцію формування американського менталітету (Космо-Психо-Логосу США) обґрунтував Г. Гачев. «Штучність світу Америки» виявляється конститутивною рисою формування американської нації, створеної переселенцями, а не природно зрощеної з «Матерії Природини», як в усіх культурах народів Євразії, тому для американців завжди буде актуальною проблема національної інтеграції, перетворення самостійних індивідів на спільноту (Г. Гачев).

Вітчизняна дослідниця Н. Висоцька звертає увагу на відсутність багатовікової «природної» еволюції американської нації, що переживали інші народи. Внутрішня монолітність народу була необхідною умовою спочатку для виживання, а згодом для нормального функціонування Америки як незалежної держави. Тож західна суспільно-філософська

думка розглядає становлення американської державності як «грандіозний історичний експеримент об'єднання різнорідних елементів у єдине ціле» (Н. Висоцька).

Важливими чинниками формування американської нації були також засвоєння європейських соціальних учень і натурфілософських впливів (дарвінізм, соціал-дарвінізм, індивідуалізм). Індивідуалізм став органічним складником для свідомості нації, менталітету американської нації, трансформувавшись у метафору «американської мрії».

Упродовж ХХ ст. «найпоширенішою метафорою» американської цивілізації у науково-гуманітарному і побутовому дискурсах був «плавильний тигель» (Melting Pot) як модель етнічного розвитку. Формування американської нації мислилося у категоріях «плавлення» вже наприкінці ХVІІІ ст., і цей образ був пов'язаний з концепцією американця як «нової людини», «нового Адама» (Т. Денисова), що немов народжувався знов, позбавившись усіх попередніх національних і етнічних ознак.

Протягом ХІХ ст. образ «плавильного тигля» мав позитивну забарвленість, утілюючи оптимістичні сподівання нації, однак у надрах іммігрантського середовища США поступово сформувалася опозиція концепції «плавильного тигля».

Нову концепцію американської культури як «плюриверсуму» було запропоновано О. Висоцькою. Америка з 1960-х рр. переживає «потяг до витоків», відповідно в літературному дискурсі з'являються американські письменники, різні за походженням (американки китайського походження М. Х. Кінгстон, Е. Тан, афро-американець А. Хейлі та ін.) У культурно-філософській парадигмі розробляються нові стратегії («етика здорового провінціалізму» професора Дж. Ройса, поняття «транснаціональної Америки» американського літературного критика Р. Борна, ідеї плюралістичності американської культури філософів Г. Каллена й В. Джеймса). У соціальному дискурсі також простежуються плюралістичні тенденції (в 1950–60-х рр. йде боротьба афро-американців за громадянські права, імміграційні процеси тощо).

Отже, наприкінці ХХ ст. в соціально-культурному дискурсі США відбувся «плюралістичний вибух» (Н. Висоцька). Принцип множинності виявився в еволюції поняття американізації від асиміляції (розчинення власного етнічного «я» у плавильному тиглі) до «спільноти різноманітностей» (усвідомлення цінності власного етнокультурного минулого). Вельми важливими постали проблеми національної ідентичності, національної самоідентифікації, «укоріненості» особистості в мінливому соціумі, що знайшло відображення в американській літературі цієї доби, зокрема у домінуванні неоміфологізму як одного з художніх принципів мистецтва.

Питання до теми 1

1. У чому полягає специфіка американського варіанту неоміфологізму ХХ ст.?
2. Окресліть основні історичні й суспільно-політичні витоки неоміфологізму в американській літературі ХХ ст.
3. Назвіть важливі чинники формування американської нації.
4. Якими є нові концепції щодо специфіки американської культури в науковому дискурсі?
5. Як художньо актуалізуються неоміфологічні тенденції у художніх творах зарубіжних письменників ХХ – поч. ХХІ ст.?

Література

Ващенко Ю. А. Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : навч. посіб. [для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальностей «Журналістика», «Українська мова і література», «Мова і література (латинська)», «Мова і література (російська)»] / Ю. А. Ващенко, Г. С. Стовба. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 152 с.

Висоцька Н. О. Єдність множинного. Американська література кінця ХХ – початку ХХІ століть у контексті культурного плюралізму / Н. О. Висоцька. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – 457 с.

Гачев Г. Национальные образы мира. Америка в сравнении с Россией и славянством / Г. Гачев. – М. : Раритет, 1997. – 68 с.

Гиленсон Б. А. История литературы США : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Б. А. Гиленсон. – М. : Академия, 2003. – 703 с.

Гребенникова Н. С. Зарубежная литература : ХХ век : учебное пособие для филол. спец. вузов / Н. С. Гребенникова. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 128 с.

Денисова Т. Н. Історія американської літератури / Тамара Денисова ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 487 с.

Зарубежная литература ХХ века : учебник для вузов по спец. «Филология» / Л. Г. Андреев, А. В. Карельский, Н. С. Павлова [и др.]. – М. : Высш. шк., 2003. – 559 с.

Зарубежная литература ХХ века : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В. М. Толмачёв, В. Д. Седельник, Д. А. Иванов [и др.] ; под ред. В. М. Толмачёва. – М. : Академия, 2003. – 640 с.

Зарубіжні письменники : енцикл. довід. : у 2 т. Т. 1 / за ред. Н. Михальської, Б. Щавурського. – Тернопіль : Навч. книга – 2005. – 824 с.

Зверев А. М. Дворец на острие иглы : Из художественного опыта ХХ века / А. М. Зверев. – М. : Сов. писатель, 1989. – 416 с.

Зверев А. М. Индивидуум в «стране чудес» / А. М. Зверев // Лики массовой литературы США. – М. : Наука, 1991. – С. 73–109.

Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : навч. посіб. / за ред. В. І. Кузьменко ; О. О. Гарачковська ; М. В. Кузьменко ; Н. М. Віннікова [та ін.]. – К. : Академія, 2010. – 494 с.

Кубарева Н. П. Зарубежная литература второй половины ХХ века / Н. П. Кубарева. – М. : Московский лицей, 2002. – 208 с.

Краснящих А. П. Инфантилизм и псевдоинфантилизм в американской литературе ХХ века / А. П. Краснящих // Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія. – 2014. – № 1127, вип. 71. – С. 304–308.

Луков В. А. История литературы. Зарубежная литература от истоков до наших дней : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Луков. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2006. – 512 с.

Павличко С. Д. Зарубіжна література : дослідж. та крит. ст. / С. Д. Павличко. – К. : Основи, 2001. – 559 с.

Рошко М. Художній світ романів Кена Кізі: «Політ над гніздом зозулі» та «Часом нестерпно кортить» / Михайло Рошко – Ужгород : Мистецька лінія, 2002. – 155 с.

Семейкина Н. Н. Зарубежная литература второй половины ХХ века : учебник для вузов / Н. Н. Семейкина. – Х. : ХГАК, 2006. – 95 с.

Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины : энцикл. справ. / науч. ред. сост. И. П. Ильин, Е. А. Цурганова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Интрада ИНИОН, 1999. – 320 с.

Степанова А. А. Поэтология фаустовской культуры. «Закат Европы» Освальда Шпенглера и литературный процесс 1920–1930-х гг. : монография / А. Степанова. – Днепропетровск : Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля, 2013. – 496 с.

Червінська О. В., Психологічні аспекти актуальної рецепції тексту: Теоретико-методологічний погляд на сучасну практику словесної культури : навчальний посібник. / О. В. Червінська, І. М. Зварич., А. В. Сажина. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2009. – 284 с.

Тема 2. Форми міфологізації (на матеріалі романістики Дж. Апдайка)

Американська література ХХ ст. зазнає відчутного впливу традицій європейської неоміфологічної літератури (В. Вулф, Дж. Джойс, Ф. Кафка, Т. Манн, Дж. Фаулз, М. Фріш та ін.), набуває здобутків розвинутої техніки «потoku свідомості» (С. Беккет, В. Вулф, Дж. Джойс, М. Пруст, Г. Стайн та ін.), виявляє загальну спрямованість митців на архетипічне мислення й міфологічну модель світу. Міфологізування стає засобом структурування тексту не тільки в модерністській літературі, але й у твор-

чості американських письменників, орієнтованих на різні художні традиції (Дж. Апдайк, Дж. Барт, Д. Бартелмі, С. Беллоу, Р. Бротіган, Т. Вулф, З. Герстон, Е. Доктороу, Т. Капоте, Дж. Керуак, К. Кізі, Г. Міллер, Т. Моррісон, Ю. О'Ніл, Дж. Д. Пассос, Ч. Поланік, В. Фолкнер та ін.)

Американські письменники активно зверталися до міфу як одного зі способів досягнення дійсності, застосовуючи різні форми художнього осмислення міфу. У неоміфологічних творах зазвичай використовуються окремі міфи, що прочитуються в самому сюжеті, в іменах персонажів, заголовках, заголовкових комплексах, рамках тощо. Міф постає «перевіреною віками істиною» (Є. Мелетинський), аксіологічним складником, значущим для розуміння минулого й сучасного.

До неоміфологічної традиції також належать твори, в яких не використовується окремий міфологічний сюжет, а сам міф реалізується на рівні архаїчних міфологічних схем, відсилаючи читачів до міфологічної моделі світу. Під формою міфологізації ми розглядаємо поняття, дотичне до структури тексту – спосіб уведення міфологічного матеріалу у творах письменників. Поняття «модель» стосується світоглядних уявлень – це спосіб побудови неоміфологічної картини світу. Такий підхід уможливило аналіз особливостей художньої структури, властивої неоміфологічним текстам.

Американські письменники ХХ – поч. ХХІ ст. шукають нових способів адаптації вічного міфу до проблем сучасності (Дж. Апдайк «Кентавр», Ф. Рот «Немезіда», Н. Момадей «Давнє дитя» та ін.).

Дослідження романної творчості Джона Апдайка (John Updike, 1932–2009) наочно демонструє втілення різних форм міфологізації в текстах. Загальна еволюція міфопоетики письменника пролягає від прямих, експліцитних форм до форм непрямих, імпліцитних, алюзивних, які розчинено в сюжеті в цілому та базовано, переважно, на системі мотивів.

Експліцитна форма міфологізації виявляється у відкритих інтекстах, двоплановій структурі, функціонуванні міфологічного сюжету паралельно розвитку сюжету основного, соціально-історичного тощо. Наприклад, у романі «Кентавр» (1963 р.) Дж. Апдайк використовує пряму – експліцитну й одновекторну форму міфологізації. Під одновекторною формою розуміємо звернення до одного певного міфу, під полівекторною – звернення до декількох чи багатьох міфів. Античний міф функціонує в романі як окремий паралельний сюжет, підпорядкований розвитку сюжету основного, соціально-історичного. Міфологічний план репрезентовано міфом про кентавра Хірона, соціально-побутовий представлено оповіддю про життя провінційного містечка Америки середини ХХ ст. – три звичайні дні з життя батька та сина Колдуеллів, учителя й учня провінційної школи містечка Олінджер. Античний міф не розчиняється повністю в романній оповіді, і саме завдяки цій міфологічній паралелі набувають особливого смислу й функції архетипи Учня та Вчителя, акцентовано їхній сутнісний зв'язок.

Міф та сучасна дійсність переплітаються на всіх рівнях тексту. На сюжетному рівні кожна подія з життя персонажів пересічного світу корелює з тим або іншим епізодом життя напівбожественних героїв античності. Архітектонічно перехрещення і зіткнення міфологічного та соціально-побутового планів простежується в межах декількох суміжних розділів, іноді – одного розділу, навіть одного абзацу або окремого речення. Дублювання міфологічного сюжету в соціально-побутовій площині відкрито декларується Дж. Апдайком у системі персонажів-двійників. Перехрещенню площин сприяють також особливі міфологічні маркери.

Взаємодію двох планів зафіксовано в самому заголовку роману, а також в епіграфах до нього. Епіграфи й епілог не просто резонують одне одному, виконуючи функцію композиційної рамки, вони підкреслюють актуальну для Дж. Апдайка тему – двоїстої природи людини, напівнебесну-напівземну. У романі «Кентавр» піднесені епізоди античного міфу контрастують зі зниженими епізодами сучасної шкільної реальності. Первісний міф функціонує в невластивих для нього умовах, тому «збільшується» соціально-побутовий масштаб роману, але частково десакралізується античний міф.

Аналогічну контрастну двоїстість спостерігаємо у хронотопі роману. Символічний простір дому Колдуеллів протиставляється символічному просторові школи з її безособистісним, суто утилітарним порядком. У міфопоетичній свідомості будь-яке навчання сприймається як варіант ініціації, посвячення молоді в «дорослий світ». Однак школу в «Кентаврі» зображено як установу, де замість виховання особистостей формуються знівельовані функціонери. Для Дж. Апдайка така школа є моделлю американського буденного простору, принципово знеособленого й десакралізованого. Учні, залишаючи школу, не стають героями (як учні Хірона), а продовжують жити стереотипним життям пересічного американця.

Імпліцитна форма міфологізації передбачає відсутність чіткої ідентифікації з будь-яким конкретним міфом і виявлення міфоелементів на різних рівнях тексту (наприклад, роман Дж. Апдайка «Бразилія», 1994 р.).

У «Бразилії» простежується пряма, але полівекторна та імпліцитна форма міфологізації. Письменник уже відмовляється від такого паралелізму міфологічних сюжетних ліній, як у «Кентаврі». У «Бразилії» виявляється крос-культурна взаємодія різнонаціональних міфів. Мультикультурні інтексти цього твору не мають єдиного міфологічного джерела – античної міфології, відповідно неоміфологічність зазначеного роману є полівекторною. Основою роману «Бразилія» є архаїко-середньовічний міфосюжет про Трістана та Ізольду, що формує, як і в «Кентаврі», два плани – міфологічний та соціально-побутовий. Проте, контрастуючи з «Кентавром», у романі «Бразилія» міф існує переважно імпліцитно: він ніби розчиняється в романному хронотопі, у взаємодії персонажів, сюжетних колізій і мотивів.

Авторський інтерес поступово зміщується в бік історії та етнографії: поліетнічного співіснування та мультикультурних проблем південно-американського світу. Хронотоп Бразилії, по-перше, насичено екзотикою, по-друге, він є місцем зустрічі й полілогу різних культур, причому кожна з них має власну міфологію (індіанська – англо-саксонська (або кельтська); європейська – трансатлантична; християнська – язичницька). Ці міфології та культурні світи, які за ними стоять, слугують основою для контрастної, проте цілісної художньої структури роману.

Дзеркальний принцип побудови твору запозичено з первісного міфологічного сюжету. Згідно з міфом, Трістан та Ізольда випивають «чашу кохання». Трістан та Ізабель у романі Дж. Апдайка змінюють колір власної шкіри, що символізує внутрішній психологічний злам героїв. Друга частина роману розгортається від ситуації перетворення до смерті героя. В обох варіантах смерть трактується як тимчасове зникнення і нове народження, а варіантом ініціації тут виступає шлях до шамана у символічне потойбіччя та повернення до «свого» світу. Циклічна модель романного часу відповідає міфологічному часу. Події в романі починаються й завершуються в сакральній точці річного колообігу – на Різдво. Мотив дороги реалізується через символіку каблучки-кола.

Створення авторського міфу відбувається на підставі загальних міфологічних світоглядних моделей (наприклад, романи Дж. Апдайка «Іствікські відьми», 1984 р.; «Іствікські вдови», 2008 р.).

Міфологізація історичних подій починається в означених романах Дж. Апдайка з відбору матеріалу та його систематизації за двома моделями художнього часу – моделлю лінійною (історичною) та моделлю циклічною (міфологічною). Згідно з лінійною моделлю втілено ранню (XVII ст.) історію США та її драматичні духовні події – освоєння Америки європейцями та «полювання на відьом». Циклічна модель базується не на історичній перспективі, а на календарному річному циклі: сюжет роману «Іствікські відьми» починається у вересні й закінчується в серпні наступного року. Минуле США, таким чином, зумовлює як історичні, так і міфологічні риси романного часо-простору.

З історичного погляду простір роману – реальний штат Род-Айленд та місто Іствік – це ядро заселення майбутніх США, первісна Америка, Новий Світ. Так з'являється в історії і створюється в романі, модель «початку початків». Род-Айленд посідав середнє місце: поміж «цивілізацією» та «варварством», світом язичництва і християнства, «чужим» і «своїм» простором, Старим і Новим Світом. Водночас Род-Айленд єднає ще два простори – материковий та острівний (англ. island – острів). Ці опозиції, що від початку закладено Дж. Апдайком у романний хронотоп, надалі розгортатимуться на всіх художніх рівнях тексту. Навіть назва міста (Іствік) у міфологічній площині роману актуалізуватиме свою, вже непомітну

в повсякденні, оксюморонність. У ній заздалегідь змодельовано три можливі шляхи розгортання міфосюжету: мотив селища («wick») як моделі всесвіту; мотив Сходу («East») як землі Обітованої для шукачів істини; мотив зла (англ. wicked – злий, грішний), що протидіє цим пошукам.

Система жіночих персонажів віддзеркалює цей просторовий біцентризм. Головні героїні, які успадковують риси відомої «відьми» Анни Хатчинсон (Сейлемський процес над «відьмами»), також поєднують у собі протилежні начала. Спільним для них є гендерне начало творчості, що генетично пов'язане з язичницьким жіночим божеством – Великою Богинею – жінкою та матір'ю всього суцього. Жіночим образам роману притаманні її амбівалентність, поєднання конструктивної та деструктивної функцій.

Біцентричний простір роману має два історичні центри: перший – сакральний, традиційний для пуританської культури засновників США, – містечкова церква. Другий центр, що оформився для мешканців Іствіка також історично – знижений, хтонічний, – кінська поїлля. Два центри доповнює профанна периферія: демонізована (будинок ван Горна; англ. Horn – ріг, тобто ван Горн – «син рогатого») та амбівалентна (будинки героїнь). Ці будинки також мають спільну тривожну рису – зовнішню недобудованість і внутрішній безлад, що пов'язано із хаосом в особистому житті «трьох відьом», його біцентризмом. Фізичним і соціальним центром для них є власний будинок. Духовний простір має інший центр: для Джейн це музика, для Олександри – скульптура, для Сьюкі – література. Отже, стихійність та природність допомагають героїням у творчості, проте заважають в облаштуванні власного житла, звичайного родинного життя. Маєток ван Горна (колишній будинок Леноксів) теж має свої міфологічні опозиції: простір чужий – свій, чистий – проклятий.

Дж. Апдайк актуалізує історичні реалії давнього Іствіка, поєднуючи їх у новий художній світ через міфологічні уявлення: загальнокельтські (символіка в'язу), шотландські (етимологія прізвища Ленокс) й англо-саксонські (назва міста Іствік) та прізвища (Горн). Отже, в «Іствікських відьмах» простежуються не прямі, а опосередковані імпліцитні форми міфологізації. Історія заснування штату Род-Айленд, згадки про відомих історичних особистостей (Анна Хатчинсон та ін.) приховують у собі міфологічний потенціал: мотив дороги як пошуку Раю, острову як «чарівного острову блаженних», мотив дороги як шляху до землі Обітованої.

Фактуальним підґрунтям роману «Іствікські вдови» знову виступають історичні реалії, діячі та події. Однак символічні топоси цього роману значно поширено та диверсифіковано. До знайомого Іствіка додаються канадські Скелясті гори; єгипетські піраміди й гробниці; Велика Китайська стіна і музей Мао Цзедуна. Вони утворюють маршрут подорожі трьох подруг через тридцять років, що набуває імпліцитного значення паломництва. Дж. Апдайк відбирає фактуальний матеріал із погляду його міфологічних

потенцій, зображує лише такі локуси та сюжетні ситуації, навколо яких уже сконцентровано давні міфи. Однак саме тому вони, своєю чергою, дають змогу виявити несподівані глибинні смисли розважальних дорожніх описів.

Отже, у романах Дж. Апдайка виявляються різні форми міфологізації: експліцитна («Кентавр»), імпліцитна («Бразилія») і створення авторського міфу на підставі загальних міфологічних світоглядних моделей («Іствікський» романний диптих).

Питання до теми 2

1. Перелічіть і охарактеризуйте основні форми міфологізації в неоміфологічних текстах.
2. Як втілюються різні форми міфологізації в романній творчості американського письменника Дж. Апдайка?
3. Охарактеризуйте форму міфологізації в романі «Кентавр».
4. Як художньо актуалізується міфологічне підґрунтя роману «Бразилія»?
5. У чому полягає специфіка авторського міфу в романному диптиху «Іствікські відьми», «Іствікські вдови».

Література

Аствацатуров А. Джон Апдайк : консервативный проект / А. Аствацатуров // Феноменология текста : игра и репрессия / А. Аствацатуров. – М. : НЛО, 2007. – С. 264–278.

Вісник Харківського університету. / [відп. ред. доц. Ю. М. Безхутрий]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 1999. – № 448 : Міф і міфопоетика у традиційних та сучасних формах культурно-мовної свідомості. – 429 с. – (Сер. «Філологія»).

Вьюшина В. И. Романы Дж. Апдайк «Бразилия» и «Гертруда и Клавдий» : особенности беллетристического повествования : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 / Вьюшина Вероника Игоревна. – Воронеж, 2006. – 206 с.

Гіленсон Б. О. Апдайк Джон / Б. О. Гіленсон // Зарубіжні письменники : енцикл. довід. : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – Т. 1 : А–К. – С. 51–53.

Гринёва М. В. Тема семьи и ее художественное воплощение в новеллистическом цикле Дж. Апдайк «Слишком далеко идти» : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (американская)» / М. В. Гринёва. – Нижний Новгород, 2005. – 22 с.

Пудовочкина Н. Е. Неомифологизм в художественной культуре США XX в. (На материале произведений У. Фолкнера и Дж. Апдайка) : дис. ... канд. филол. наук : 24.00.01 / Пудовочкина Наталья Евгеньевна. – Саранск, 2005. – 160 с.

Розова А. Жінка очима Джона Апдайка / А. Розова // Матеріали II Міжнародної конференції з літератури США «Американська література на рубежі ХХ–ХХІ століть» (Київ, 24–26 вересня 2004 р.). – К. : Інститут міжнародних відносин, 2004. – С. 213–226.

De Bellis J. The John John Updike Encyclopedia / Jack De Bellis. – Connecticut – London : Greenwood Press, 2000. – 545 p.

Updike J. Brazil / John Updike. – New York : Knopf, 1994. – 264 p.

Updike J. The Widows of Eastwick / John Updike. – New York : Knopf, 2008. – 310 p.

Updike J. The Witches of Eastwick / John Updike. – New York. : Knopf, 1984. – 307 p.

Updike's America : The Presence of Contemporary American History in John Updike's Rabbit Trilogy. – New York : Peter Lang, 1988. – 174 p.

Vargo E. Updike, American history, and historical methodology / Edward Vargo // John Updike / Edward Vargo. – New York : Cambridge University Press, 2006. – P. 107–121.

Verduin K. Updike, women, and mythologized sexuality // John Updike. – New York : Cambridge University Press, 2006. – 193 p.

Тема 3. Специфіка художнього функціонування неоміфологічних елементів (на матеріалі літературної спадщини В. Фолкнера)

Серед представників так званої «Південної школи» американських письменників (К. Брукс, Т. Вільямс, Р. П. Воррен, Т. Вулф, Т. Капоте, Дж. Колдуелл, К. Е. Портер, Р. Райт, В. Стайрон, А. Тейт та ін.) чільне місце посідає Вільям Фолкнер (William Faulkner, 1897–1962 рр.). Південна традиція базувалася на патріархальних стосунках, відтак громада як стійка єдність впливала на світосприйняття людей, формувала певні стосунки між ними й протистояла «північному оголеному індивідуалізму» (Т. Денисова). Літературна спадщина В. Фолкнера, що постає художнім осмисленням історії Півдня, виявляє фундаментальну особливість неоміфологічного світосприйняття – зв'язок людини з родом і Всесвітом, виражає ідею відновлення первісної гармонії світу, потребу в усталеності буття і цілісній картині світу.

У творах В. Фолкнера порушується весь проблемно-тематичний комплекс, пов'язаний з темою дому, рідного краю. Письменник завжди зображує події, що відбуваються на Півдні США, його малій батьківщині, навіть коли це вигаданий округ Йокнапатофа в штаті Міссісіпі, персонажі якого переходять із роману в роман. Наративний рівень творів митця також виявляє специфіку оповідної стратегії, характерної для американського Півдня.

В. Фолкнер осмислює людину в плині життя й історії, досліджує глибинні суперечності між особистістю і суспільством та її «вписаність»

у цей світ. Письменник шукає шляхи подолання самотності й відчуження сучасної людини, що зумовлює ознаки авторської модерної поетики: ускладнене мовлення, принцип «подвійного бачення», образну символіку, глибинний психологізм, реалізований засобами «потoku свідомості», багатопланову сюжетно-оповідну й часо-просторову організацію (М. Миколайчук).

Художньому світу В. Фолкнера притаманна архетипно-міфологічна природа. Нелінійність художньої структури творів обумовлена функціонуванням системи мотивів, що спричиняють сюжетне розгортання подій і формують авторський мотивний метатекст. У міфопоетиці митця важливого значення набувають першостихії, тобто первісні елементи творення Всесвіту (вода, вогонь, земля, повітря), які відображають коловоротність правічних природних процесів і долучають людину («мікрокосм») у її повсякденності до універсального Всесвіту («макрокосму»).

У неоміфологічних творах вони можуть виявлятися у міфомотивах, архетипах, міфологемах, утворювати міфосемантичне поле, що розгортається і маркується за допомогою атрибутів (дерева, ріки, сонце, вітер тощо). У прозі В. Фолкнера (наприклад, «Галас і шал», 1929 р.; «У свою останню годину», 1930 р.; «Святилище», 1931 р.; «Світло в серпні», 1932 р.; «Авесалом, Авесалом!», 1936 р.), за дослідницькими спостереженнями А. Миколайчук, формуються знакові «мотивні комплекси», серед яких домінують архетипно-міфологічні. Зокрема, мотивні комплекси природних стихій (води, вогню, землі), що «перетинаються» в цих романах письменника і виступають засобом структурування художнього світу митця. Усі сюжетотвірні епізоди зазначених романів В. Фолкнера пов'язані з першостихіями, міфосемантика яких відображає душевні пориви персонажів і зумовлює їхні вчинки.

Міфопоетичній семантиці води притаманна амбівалентність (прозора/брудна, життєдайна/смертоносна; вона символізує гріховність і спокутування, очищення; народження, життя і смерть). Із міфологічною стихією води пов'язані також заголовки творів, імена тощо, зокрема символічною є назва вигаданого округу Йокнапатофа (з мови індіанського племені перекладається як «тихо тече вода долиною»). Значна кількість річок, водоспади, водні потоки тощо виявляються не тільки географічним топосом, але й набувають символічного значення й виступають поетикальним складником світу письменника.

Міфопоетична семантика водної стихії (водного дна, холоду, безодні, прірви) проявляється в ключових сюжетних ситуаціях романів В. Фолкнера. Зокрема, міфологічну семантику має епізод подолання родиною Бандренів річки, що вийшла з берегів (роман «У свою останню годину»). Плин життя уподібнюється потужному потоку водної стихії, що є небезпечним для персонажів. У річку, яка постає уособленням міфологічного морського чудовиська, збирається кинутися Квентін, щоб покінчити життя самогубством (роман «Галас і шал»).

У мотивній системі В. Фолкнера значущою є міфологічна семантика стихії вогню, що, зазвичай, має негативні конотації у творах письменника: всепоглинаючий вогонь пожежі будинку Джоанни Берден (роман «Світло в серпні»), підпал клуні («У свою останню годину»), обпалені частини тіла Бенджі («Галас і шал»). Варіативним уособленням вогняної стихії виявляються мотиви спеки, палаючого сонця, що також виявляються в ключових епізодах романів.

Концептуальними складниками художнього світу письменника постають мотиви землі, рідного дому та їхні атрибути. Міфологічна семантика мотиву землі оприявнюється через глибинні зв'язки цього першоелемента буття з людиною. Наявність/відсутність таких зв'язків зумовлює долю і вчинки персонажів.

Амбівалентною міфологічною конотаційністю наділені просторові локуси (дім, поріг, двері, вікно, коридор, паркан, міст, перехрестя, переправа, печера тощо). Єдність із землею простежується в родині Бандренів (роман «У свою останню годину»), відірваність від землі стає причиною трагедії Джо Крістмаса (роман «Світло в серпні»), сприйняття Дьюї Делл власного будинку як «чужого» простору, актуалізація опозиції «дім/антидім» («У свою останню годину») тощо. Більшість героїв не здатні вирватися за межі автономії існування (романи «Святилище», «У свою останню годину»). У трилогії про Сноупсів («Селище», 1940 р., «Місто», 1957 р., «Особняк», 1959 р.) акцентовано увагу на протиставленні індустріальних відносин Півночі, де панує влада грошей, старим «родовим» патріархальним стосункам Півдня.

Отже, літературна спадщина В. Фолкнера постає художнім осмисленням історії американського Півдня. Твори письменника відображують специфічну рису Південної американської традиції – значущість громади як стійкої єдності, що впливала на світосприйняття людей і стосунки між ними. Відповідно у творах письменника («Галас і шал», «У свою останню годину», «Святилище», «Світло в серпні», «Авесалом, Авесалом!») виявляється фундаментальна особливість неоміфологічного світосприйняття – зв'язок людини з родом і Всесвітом, потреба в усталеності буття й цілісній картині світу.

Наявність/відсутність глибинного зв'язку з першостихіями зумовлює вчинки і долю персонажів у творах письменника. Первісні елементи творення Всесвіту відображають коловоротність правічних природних процесів і долучають людину («мікрокосм») у її буденності до універсального Всесвіту («макрокосму»).

Питання до теми 3

1. Охарактеризуйте основні риси творчої манери представників «Південної школи» американських письменників.

2. Проаналізуйте концептуальні складники художнього світу В. Фолкнера.
3. Визначте провідні мотиви у творчості письменника.
4. Якими є основні засоби створення художніх образів В. Фолкнера?
5. Як художньо актуалізується неоміфологічне підґрунтя авторського світу письменника?

Література

Анастасьєв Н. А. Фолкнер: Очерк творчества / Н. А. Анастасьєв. – М. : Художественная литература, 1976. – 221 с.

Боднар О. Б. Проза В. Фолкнера і В. Шевчука: типологічні паралелі, художня своєрідність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / Б. О. Боднар. – К., 2011 – 20 с.

Буравченко О. А. Особливості міфопоетики Вільяма Фолкнера в контексті Південного Ренесансу в американській літературі 20–40 рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / О. А. Буравченко. – Сімферополь, 2011. – 20 с.

Грибанов Б. Т. Фолкнер / Б. Т. Грибанов. – М. : Молодая гвардия, 1976. – 352 с.

Денисова Т. Н. Південна школа в літературі США / Т. Денисова // Історія американської літератури ХХ ст. – К. : Довіра, 2002. – С. 90–102.

Зарубіжні письменники : енцикл. довід. : у 2 т. Т. 2 / за ред. Н. Михальської, Б. Щавурського. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2006. – 864 с.

Зверев А. М. Фолкнер против Компсонов / А. М. Зверев // А. М. Зверев Дворец на острие иглы : Из художественного опыта ХХ века. – М. : Советский писатель, 1989.

Козлов А. С. Зарубежная литература и литературоведение : избр. ст. / А. С. Козлов. – Симферополь : Симфероп. гор. тип., 2009. – 220 с.

Миколайчук А. І. Поетика мотиву в романах В. Фолкнера кінця 1920-х – початку 1930-х рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / А. І. Миколайчук. – Сімферополь, 2010. – 20 с.

Ситник О. В. Мала проза В. Фолкнера і М. Хвильового: форми та засоби психологізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / О. В. Ситник. – Сімферополь, 2010 – 20 с.

Толмачев В. М. «Великий американський роман» и творчество У. Фолкнера / В. М. Толмачев // Зарубежная литература ХХ века / под ред. В. М. Толмачева. – М. : Академия, 2003. – С. 291–318.

A William Faulkner encyclopedia / edited by R. W. Hamlin and C. A. Peek. – Westport : Greenwood press, 1999. – 504 p.

Anderson J. P. Faulkner's *Absalom, Absalom*: Uncertainty in Dixie. / J. P. Anderson. – Universal Publishers, 2003. – 192 p.

Тема 4. Актуалізація міфологічного коду у творах афро-американських письменників (на матеріалі романів Т. Моррісон)

Початок економічного розквіту США (1920-ті рр.) спричинив устремління американського соціуму до споживацтва в поєднанні з потягом до нестримної свободи особистості, що обумовило появу так званої «джазової ери». В американській культурно-мистецькій парадигмі простежується виникнення феномену «другого Ренесансу», оскільки центром картини світу постає особистість та її взаємозв'язки з довкіллям. «Своєрідними складниками американського Ренесансу стають такі диференційовані літературні феномени, як Гарлемський Ренесанс і Південне Відродження» (Т. Денисова).

Культурний рух Гарлемського Ренесансу відчутно вплинув на афро-американську літературу, яка переживала «сплеск», і на американську культуру загалом. У творчості афро-американських письменників У. Дюбуа, К. Вехтена, З. Герстон, Л. Х'юза та ін. відобразилися «двоїсте світобачення» афро-американців, прагнення етнічних «меншин» протистояти знеособленню особистості, було започатковано використання автентичного музичного фольклору. Саме в цей період афро-американське населення активно виборює соціально-політичні права, в літературі створюється новий образ афро-американця – освіченого, талановитого, одухотвореного. В музиці зазначені процеси виявляються в експериментуванні зі стилями, жанрами й напрямками, що митці засвідчили як виникнення нової епохи – «епохи джазу» (Ф. С. Фіцджеральд).

Джаз виник у Південних штатах США внаслідок взаємодії африканської та європейської танцювальної музики, що походять з імпровізаційних форм африканської народної музики (блюзу, регтайму, спіричуелсів), а також танцювально-побутових мелодій білих переселенців. Сутність джазу, що вирізняється імпровізаційністю, підвищеною емоційністю, витонченою ритмічністю, специфічним інструментарієм, використанням різноманітних тембрових барв, звуконаслідуванням тощо, полягає у «створенні індивідуальних варіацій на тлі загальної теми задля поєднання загального і особистого» (Т. Н. Денисова). Африканські ритми, що знайшли найбільш адекватне вираження в блюзі й джазі, як певний спосіб мислення відобразились у літературі, зокрема в появі поняття літературного джазу.

У другій половині ХХ ст. у США посилюється увага до вивчення етнічних літератур та дослідження цього феномена в межах «культурного полігlossenня», «плюріверсуму» американської літератури. Словесне мистецтво афро-американців цього часу є синтезом різних традицій, оскільки воно ввібрало в себе набутки як афро-американської, так і європейської культур. Джазові імпровізації виявляють внутрішню суголосність модерністському світогляду й поетиці.

Останнім часом у вітчизняному й зарубіжному літературознавстві з'явилася низка наукових праць, у яких порушується проблема взаємодії літератури й музики (Л. Агрба, Л. Білоножко, Н. Висоцька, Б. Гіленсон, І. Гусарова, Т. Денисова, С. Джебраїлова, Дж. Матус, Ф. Пейдж та ін.). Музично-літературний синкретизм текстів афро-американської літератури, що зумовлює їхній інтермедіальний характер, тобто поєднання засобів різних видів мистецтва, є суголосним неоміфологічному світосприйняттю. Візуальний образ, музика, слово виступають формами виявлення різних іпостасей творчого начала і різних способів осягнення всесвіту. Музика у міфологічній традиції є «першозвуком, що створив всесвіт», універсальним вираженням всепроникаючого принципу гармонізації світобудови, символічним способом пізнання світу, коріння якого сягає первісного синкретизму й містичного досвіду (М. Маковський, В. Топоров).

Менталітет афро-американців постає як нероздільне сплетення реального і міфічного. Якщо для американської цивілізації нормою є індивідуалізм, то для афро-американця найважливішою умовою власної самореалізації певною мірою виступає «community» (Т. Денисова), тобто спільнота, громада, родове начало. При всьому своєму розмаїтті афро-американська література відрізняється вмінням зберегти власне коріння, пориванням розвивати оригінальну ліро-епічну наративну парадигму. Традиції її було закладено *slave narratives* (оповіді рабів-утікачів про свою долю в ХІХ ст.), в яких масштабні історичні події постають через особисте світосприйняття.

Домінантними в афро-американській літературі виявляються мотиви свободи, пошуків національної ідентичності, адаптації афро-американців до життя в країні, що стала новою батьківщиною (Г. Брукс, З. Герстон, Е. Доктороу, Л. Джоунз, Р. Елісон, К. Каллен, Дж. Кілленз, К. Маккей, Р. Райт, Л. Х'юз). Наприкінці ХХ ст. в афро-американській літературі відбувся «жіночий переворот», письменниці замінили вже усталений традиційний «чоловічий літературний стандарт» і посіли вершини національної літератури (І. Матковська). Жіноча афро-американська література, представлена такими іменами, як Т. Бамбара, З. Герстон, Д. Кінкейд, О. Лорд, Т. Моррісон, Г. Нейлор, Е. Уокер, Н. Шанге та ін., почала відокремлюватися від жіночої англо-американської літературної традиції.

Провідні тенденції афро-американської літератури другої половини ХХ ст. знайшли відображення в романах Тоні Моррісон (нар. 1931 р.):

проблеми збереження етнічної ідентичності афро-американців, духовності сучасної людини в умовах урбаністичної дійсності, а також проблеми афро-американської жінки в сучасному світі. Усвідомлення образу жінки як жінки-матері становить основу художньої концептуалізації головних жіночих персонажів у романах Т. Моррісон («Смоляне опудалко», 1981 р.; «Улюблена» 1987 р.; «Джаз», 1992 р.; «Любов», 2003 р.; «Милосердя», 2008 р.). Майже всі героїні її романів – жінки, які часто віддають пріоритет сім'ї, а не власній кар'єрі, легко розлучаються із зовнішніми атрибутами матеріального світу. Для героїнь Т. Моррісон головними цінностями є затишне сімейне коло, власний будинок, діти. Це жінки-матері, які понад усе цінують любов і гармонію в родині. Витоки цього феномену укорінені в «автентичній» культурі афро-американців, що виявляються на різних рівнях романної творчості письменниці.

Літературний джаз як спосіб мислення, що передбачає гармонізацію відношень особистості з довкіллям, діалог культур і побудову «мультикультурної» картини світу, апелює до неоміфологічного світосприйняття, що найяскравіше втілюється в романі «Джаз» (1992). Об'єктом осмислення твору Т. Моррісон є нагальна для афро-американців проблема усвідомлення власного місця в західній цивілізації.

Персонажі твору, оточені в повсякденному житті атмосферою джазу, відчують зв'язок із минулим, долучаються до трансцендентних категорій самоусвідомлення. Символічний зміст, що полягає в актуалізації найглибших джерел естетики афро-американської музики, визначає особливості розгортання сюжету в романі, що імітує композиційну структуру джазової імпровізації (імпульсу у формі події-мелодії, соло окремих інструментів та варіації теми, завершального повернення до заданої на початку теми) (Л. Білоножко).

Письменниця відтворює у «Джазі» складний процес входження людини в міський простір. Для головних героїв роману, молодого подружжя Джо і Вайолет, переїзд до Нью-Йорка означав відрив від власного коріння, що призвело до надзвичайного загострення відчуття самотності персонажів у чужому просторі міста. Процес поступового руйнування внутрішнього світу героїв у творі Т. Моррісон є символічним вираженням утрати «автентичності». Особистість, включена в урбаністичний простір, виявляється не здатною опиратися знеособлюючому впливу міста-пастки. Акустичний образ міста, під впливом якого перебувають головні герої, дисонує з космогонічною «музикою сфер», що увиразнює проблему втрати особистістю відчуття гармонії зі світом.

Місто Нью-Йорк (роман «Джаз») зображується як замкнене коло – світ цивілізації, що обмежує і вписує новоприбулих у стандартизований світ недосяжної «американської мрії». У романі велике місто набуває символічного значення, навіть його власна назва (Нью-Йорк) упродовж оповіді поступово нівелюється, і воно перетворюється на безжалісне «Місто».

Міфологічний хронотоп актуалізується завдяки циклічності художнього часу та міфологічним опозиціям («верх–низ», «чужий–свій» простір, «замкненість–розімкненість» тощо). Місто наче живе власним життям і заражає всіх мешканців своєю смертельною хворобою, змушує їх діяти за особливою логікою, за власними законами і спонукає до невмотивованих дій, навіть до вбивства. Мегаполіс, повний спокусу, спотворює долі головних героїв роману. Джо зраджує дружині з молодою дівчиною Доркас, яку ж сам згодом і вбиває з ревнощів. Сподівання подружжя Джо і Вайолет на нове краще життя і реалізацію «американської мрії» у просторі міста виявилися марними.

Отже, Т. Моррісон, синтезуючи музику й мову художнього твору, намагається завдяки характерним рисам джазової гри відтворити атмосферу мегаполіса, яку так сильно відчувало африканське населення Нью-Йорка. Джаз виступає особливим способом мислення афро-американців, і, подібно до мозаїки джазового твору, вибудовується художня картина світу в романі. Система мотивів твору (мотив музичного джазу, мотив смерті, мотив свободи й пошуків власної ідентичності, а також мотив підкорення провінціалом великого міста) визначають авторську картину світу твору.

Питання до теми 4

1. Охарактеризуйте специфіку афро-американської літератури ХХ – поч. ХХІ ст.
2. Визначте провідні тенденції афро-американської літератури означеної доби.
3. Назвіть домінуючі мотиви в афро-американській літературі ХХ – поч. ХХІ ст.
4. У чому полягає специфіка головних жіночих персонажів у романах Т. Моррісон?
5. Якими є особливості часо-просторової організації неоміфологічних творів на матеріалі романів Т. Моррісон?

Література

Білоножка Л. В. Перекодування джазу як вияв інтермедіальності (на матеріалі романів Е. Л. Доктору «Регтайм» і Т. Моррісон «Джаз») : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / Л. В. Білоножка. – К., 2016. – 20 с.

Висоцька Н. Концепція мультикультуралізму і питання естетики / Н. Висоцька // Питання літературознавства : наук. зб. – Чернівці : Рута, 2009. – Вип. 77. – С. 110–122.

Гусарова И. В. Литературная традиция в творчестве афроамериканских писателей последней четверти XX века (Тони Моррисон, Глория Нейлор, Элис Уокер) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук :

спец. 10.01.03 «Література народів стран зарубіжжя (європейская и американская литературы)» / И. В. Гусарова. – М., 2003. – 20 с.

Денисова Т. Н. Історія американської літератури / Тамара Денисова ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 487 с.

Зайцев А. В. Африкано-американська музика і проблеми африкано-американської ідентичності (ХХ ст.) / А. В. Зайцев. – М., 2004. – 137 с.

Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – Т. 2 : Л–Я. – 864 с.

Матковська І. В. Романістика Зори Ніл Герстон у контексті афро-американської жіночої літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / І. В. Матковська. – Сімферополь, 2010. – 20 с.

Тлостанова М. В. Проблема мультикультуралізму и література США кінця ХХ века. / М. В. Тлостанова. – М. : ИМЛИ РАН, Наследие, 2000. – 400 с.

Morrison Toni. Jazz / Toni Morrison. – New York : Vintage International, 2004. – 229 p.

Тема 5. Особливості міфотворення в науковій фантастиці й фентезі (на матеріалі творчості Урсули Ле Гуїн)

У сучасному літературознавчому дискурсі жанр фентезі часто кваліфікується науковцями як міфопоетичний (Р. Джексон, Н. Криницька, М. Миколайчик, Т. Чернишова та ін.). Учені продуктивно осмислюють феномен фантастичного, вивчають питання щодо його генези та дискусійні теорії фантастичного, студіюють функціонування наукової фантастики як форми міфотворчості. Дослідження текстів жанру фентезі становить науковий інтерес: ці твори перебувають на «стику» масової літератури з її штампами, кліше та літератури інтелектуальної, оскільки досягнення новітньої наукової інформації, знань масовим читачем відбувається в той самий спосіб, що й міфотворчість.

В американській літературі жанр наукової фантастики й фентезі набуває популярності із середини ХХ ст. (Р. Бредбері, С. Ділені, У. Ле Гуїн, Дж. Мартін, Р. Хайнлайн та ін.). У творчості Урсули Ле Гуїн (нар. 1929 р.), відомої авторки цих жанрів, неоміфологічне підґрунтя текстів оприявнюється найбільш виразно. Вітчизняна дослідниця Н. Криницька, вивчаючи літературну спадщину письменниці в онтопоетичному аспекті, доходить висновків про домінантність міфопоетичного складника творів авторки,

слушно аргументуючи це тим, що більшість буттєвих констант виявляються архетиповими.

Концепція персонажа у творах письменниці апелює до міфопоетичної традиції «включення» індивіда в родові, у соціум, і – як інваріант у сучасній літературі – орієнтована на інтеграцію особистості в соціально-політичні інституції. Однак міфотворчість таких митців, як Ле Гуїн, спрямована, насамперед, на деміфологізацію соціальних міфів споживацького суспільства. Письменниця тяжіє до творчого експерименту, ґрунтуючись на поєднанні різних точок зору, ідей, уникає будь-яких стереотипів щодо побудови образної системи, вдається до жанрових модифікацій власних текстів.

У своїй творчості авторка прагне до моделювання художнього образу світу, звертаючись до базових міфологічних опозицій і візуалізуючи засобами мови ідею амбівалентності й «полярності» буття: «свій–чужий», «сакральний–профанний», «чоловічий–жіночий», «світло–темрява», «біле–чорне», «свідоме–підсвідоме» тощо), втілює власну концепцію «мультикультурності» й «гетерогенності» світу («світ як слово (ім'я)», «світ як дерево (ліс)», «світ як музика й танець», «світ як павутина (тканина)», «світ як народження») (Н. Криницька).

Конститутивною рисою художньої світомоделі письменниці є номінантність, коли слово, ім'я усвідомлюється як першоелемент буття. Магія і ритуал виявляються безпосередніми засобами впливу на довкілля, в яких містяться знання «справжніх імен» усього живого й неживого. Міфологічні уявлення про магію слова, значення справжніх імен, що визначають глибинну сутність особистості («Істинне Мовлення», «Мова Творення»), виявляються в оповіданнях «Закляття, що звільняє», «Правило імен», романі «Чарівник Земномор'я» тощо.

Ім'я стає характеротвірним засобом і виконує важливу міфологічну функцію, оскільки маркує приналежність до родового, природного, сакрального світів. Зокрема, наявність фіто-зоофорних імен, тобто похідних від назв дерев або тварин: маг Аспен (англ. aspen – осика), пастушка Хезер (англ. heather – верес), дружина коваля Дейзі (англ. daisy – маргаритка), дівчина на прізвисько Ларк (англ. Lark – жайворонок) у романі «Техану»; маг на прізвисько Коб (англ. cob – павук) у романі «Найдальший берег»; таємне ім'я Ярроу – Кест (англ. kest – рибка гольян) у романі «Чарівник Земномор'я»; маг Олдер (англ. alder – вільха), його дружина Лілі (англ. lily – лілія) в романі «Інший вітер». Письменниця створює вторинний світ (Земномор'я), в якому ім'я символізує архетип самоті (фентезійний цикл про Земномор'я) (Н. Криницька).

Принцип бінарних опозицій міфологічної картини світу, що забезпечує гармонійність і усталеність Всесвіту завдяки постійному відновленню рівноваги, стає провідним у творах Ле Гуїн. Амбівалентність образів зумовлена їхньою двоїстою сутністю: вода постає і як потужна, небезпечна

у своїй непередбачуваності стихія, і як хистка субстанція; земля – і як зловісна, і як цілюща сила; павук – і як руйнівник, і як творець тощо. Дуальність образів, поєднання «протилежностей» у художньому світі Ле Гуїн (представників різних етносів, релігій, типів соціального устрою тощо) зумовлює гармонійність і усталеність макрокосму. Наприклад, шлюб світлошкірої доньки вождя місцевого племені, Ролері, з темношкірим нащадком землян, Агатом, у романі «Планета вигнання»; учення мазів і релігія юністів у «Тлумаченні»; феодалський Кархайд і тоталітарний Оргорейн у «Лівій руці темряви».

Звернення до міфологічної концепції світового дерева як космогонічного центру (М. Еліаде, Ю. Лотман, В. Топоров) простежується в багатьох творах письменниці. Зокрема, символічна фреска із зображенням дерева в «Планеті вигнання»; «дерево життя» на стіні галереї Школи чарівників острова Рок у «Найдальшому березі»; давній трактат, що має назву «Древо» в романі «Тлумачення». Еквівалентом міфологеми дерева в поезії Ле Гуїн постає образ Гаю (Земномор'я). Ліс як «межовий» простір виявляється в романі «Місто ілюзій», в якому головний персонаж, Фальк, людина зі «стертою» свідомістю, подібно до міфологічних героїв, вирушає в подорож (шлях героя пролягає через ліс, що уособлює територію Землі часів занепаду цивілізації) і долає перешкоди в пошуках власної ідентичності.

Архетип лісу як символ колективного буття й уособлення підсвідомості людини втілено в романах «Слово для світу – ліс» та «Око чаплі». Письменниця зіставляє протилежні світи мешканців планети Атші і колоністів із Землі в романі «Слово для світу – ліс». «Вищі істоти», якими вважають себе колоністи, не здатні до природної гармонії, не живуть у симбіозі з лісом, як атшіяни, їм не підвладне підсвідоме («ява снів»). Трагічний фінал роману пов'язаний із порушенням людиною зовнішньої і внутрішньої рівноваги – і з довкіллям, і з власною підсвідомістю. Деревокільце з планети Вікторія в романі «Око чаплі» виражає ідею авторки про пошуки балансу між індивідуальним і родовим, особистістю і спільнотою.

Концепція світу як музики і танцю у творах Ле Гуїн відображає, з одного боку, ідеї щодо природи американської літератури і культури загалом, що тяжіють до мультикультуралізму, плюралістичності й «вітражності». З другого, музика (ритм), танець відображають головний принцип світобудови – відновлення рівноваги й гармонії у неоміфологічній картині світу. Музика і танець використовувалися предками у давніх символічних ритуалах для набуття містичного досвіду, гармонії й осягнення всесвіту. Звернення письменниці у своїй творчості до музично-танцювальних обрядів, за спостереженнями Н. Криницької, дозволяє виявити цілий спектр функцій мистецтва в житті суспільства: по-перше, межові стани й ситуації (народження, вмирання, ініціацію, шлюб тощо); по-друге, єднання всередині групи або різних груп і навіть світів; по-третє, злиття буття людини

або спільноти з буттям космосу; по-четверте, творення цього космосу засобами музики і танцю.

Концепція світу як музики і танцю, що втілюється в музично-танцювальних мотивах та міфологічних образах у творах Ле Гуїн (багаторукий бог Шива-Натараджа, що «танцює світ» як символ творчої особистості), виражає головну мету авторки – досягнення гармонії через мистецтво шляхом об'єднання особистостей у межах різних культур, рас і цивілізацій (твори «Скринька темряви», «Нова Атлантида», «Світ Роканнона», «Знедолені», «Місце, де все починається»/«Поріг», «Найдальший берег»). Концепція світу як «народження» (роман «Завжди повертаюсь додому») реалізується через повторюваність міфологічних тем, мотивів і символіки, що відтворюють процес народження людини, її буття та пошуки гармонії (повернення до центру, родюча темрява, вода як першостихія, символіка числа дев'ять тощо).

Отже, контамінація зазначених моделей світу відображає загальну концепцію творчості Ле Гуїн, що полягає в «необхідності поєднання космічної, суспільної та особистої енергії» (Н. Криницька). Персонажі письменниці проходять складний шлях випробувань і віднаходять гармонію зі світом. Вони долають духовну кризу шляхом контакту зі світом (концепція дуалістичності світу). Орієнтуючись на первісне відчуття гармонійного життя в «ритмах» роду і природи, герої Ле Гуїн звертаються до його первнів – колективного несвідомого (модель «світ як ліс»), долучаються до світу природи, справжнього дому, що уможливорює повернення особистості до загального ритму всесвіту (концепція «буття як музики і танцю»). Антропоморфізація природи, отримання сакрального імені (концепція «світ як ім'я») спричиняє осягнення людиною цілісності буття, винайдення власної ідентичності. Концепція світу як постійного народження зумовлює нескінченність буття людини, яка змінюється у пошуках гармонії.

Питання до теми 5

1. Визначте особливості жанру наукової фантастики й фентезі в сучасній американській літературі.
2. Охарактеризуйте концептуальні риси й особливості моделювання художнього образу світу у творчості У. Ле Гуїн.
3. Як художньо втілюється принцип бінарних опозицій міфологічної картини світу в романах письменниці?
4. У чому полягає специфіка системи персонажів творчості У. Ле Гуїн?
5. Сформулюйте основні засади авторської концепції художнього світу У. Ле Гуїн.

Література

Барбанюк О. О. Лінгвосеміотичні характеристики гіперреальності в англomовному художньому тексті жанру фентезі (на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн циклу «Земномор'я») : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. О. Барбанюк. – К., 2011. – 20 с.

Западное литературоведение XX века : энциклопедия / РАН, ИНИОН ; [гл. науч. ред. Е. А. Цурганова]. – М. : Intrada, 2004. – 560 с.

Креницька Н. І. Фантастичні твори Урсули Ле Гуїн: онтопоетичні аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / Креницька Наталія Ігорівна. – Х., 2008. – 237 с.

Ломакова А. В. Культурный миф в художественном творчестве Урсули К. Ле Гуин : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. культурологии : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / А. В. Ломакова. – М., 2005. – 20 с.

Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : Образ мира и миры образов / М. М. Маковский. – М. : ВЛАДОС, 1996. – 416 с.

Чернышёва Т. А. Природа фантастики / Т. А. Чернышёва. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1985. – 336 с.